

ZADNJA IZMENA

Andreï Makine

Francoski testament

Kako nenavadno, da mi je bitje, ki ni ničesar vedelo o Franciji, ki ni nikoli bralo nobenega francoskega pisatelja, nekdo, ki ni bil sposoben, o tem sem bil prepričan, na zemljevidu sveta pokazati, kje ta dežela je, da, on mi je nehote pomagal, da sem se izkopal iz svoje zbirke anekdot in svoja iskanja usmeril v popolnoma nove sfere. Ta lenuharski sošolec me je nekega dne naučil, da Lenin prav gotovo zato ni imel otrok, ker se ni znal ljubiti ...

Mini družba našega razreda mu je namenila prav toliko prezira kakor meni, toda iz popolnoma drugih razlogov. Sovražili so ga, ker jim je kazal zelo neprijetno podobo odraslih. Dve leti starejši od sošolcev je bil torej v letih, ob svoboščinah katerih se dijaki že vnaprej naslanjajo, moj lenuharski prijatelj pa jih ni prav nič izkoriščal. Paška, kakor smo ga klicali, je živel kakor tisti čudaški mužiki, ki ohranijo v sebi, vse do smrti, del otroštva, to je v popolnem nasprotju z njihovo divjaško in možato pojavo. Trmasto se izogibajo mestu, družbi, udobju, izginejo v gozdu in tam tudi, kot lovci ali klateži, pogosto sklenejo svoje dni.

Paška je v razred prinašal vonj po ribah, snegu, v obdobju odjuge vonj po glini. Cele dneve je čofotal ob bregovih Volge. In če je že prihajal v šolo, je to počel predvsem zato, da ne bi prizadel svoje mame. Vedno je z zamudo, ne da bi opazil zaničljive poglede bodočih odraslih, prečkal razred in zdrsel za svojo klop čisto zadaj. Dijaki so bahaško vihali nos

ob njegovem mimohodu, učiteljica je vzdihovala in dvigala oči k nebu. Vonj po snegu in vlažni zemlji je počasi napolnil prostor.

Položaj parihev v družbi našega razreda naju je končno združil. Ne da bi se pravzaprav res spoprijateljila, sva se zavedela najinih dveh samot in v tem uvidela prepoznavni znak. Odtlej sem Paško pogosto spremljal na njegovih ribolovskih odpravah po zasneženih bregovih Volge. Led je predrl s silnim svedrom, v odprtino vrgel svoj trnek in negibno obstal nad to okroglo odprtino, iz katere se je zrcalila zelenkasta gostota ledu. Zamišljal sem si ribo, ki se je na robu tega ozkega predora, včasih meter dolgega, previdno približevala vabi ... Ostriži s tigrastim hrbtom, lisaste ščuke, črnooke z rdečim repom so živahno poskočile iz luknje ter, snete s trnka, popadale na sneg. Po nekaj trzajih je njihovo telo odrevenelo, zmrznjeno v ledenem vetru. Hrbtenice so se prekrile s kristalčki, podobnimi pravljjičnim diademom. Govorila nisva veliko. V velikem miru snežnih planjav, pod posrebrenim nebom, ob globokem spancu velike reke so bile besede odveč.

Včasih se je Paška, iskaje kak bolj z ribami bogat kotiček, nevarno približal dolgim ploščam temnega, vlažnega ledu, ki so jih spodkopali tokovi ... Ko sem zaslišal pokanje, sem se ozrl in zagledal, kako se moj prijatelj otepa v vodi in kako svoje razprte prste zariva v zrnat sneg. Stekel sem k njemu, se nekaj metrov pred razpoko vrgel na trebuh in mu vrgel en konec svojega šala. Po navadi se je Paški posrečilo, da se je izkobacal pred mojim posredovanjem. Kakor pliskavica se je iztrgal vodi in znova padel, s prsmi na ledu se je plazil ter za seboj risal dolgo, mokro sled. Toda včasih, nedvomno predvsem zato, da bi mi napravil veselje, je zagrabil moj šal in se pustil rešiti.

Po takšni kopeli sva se napotila k enemu izmed trupov bark, ki si jih tu in tam videl, kako se dvigujejo sredi snežnih zametov. Z lesom sva zanetila velik ogenj v njihovih zatemnjenih notranjostih. Paška je sezul velike klobučevinaste škornje, slekel z vato podložene hlače in jih položil poleg plamena. Nato se je, z bosimi nogami počivajoč na neki deski, spravil k peki rib.

Ob teh z lesom zakurjenih ognjih sva postala zgovornejša. Paška mi je pripovedoval o izjemnih ulovih (riba, ki je bila prevelika, da bi jo potegnili skozi luknjo, s svedrom izvrtano!), o ledenih ploščah, ki so ob oglušujočem pokanju odnašale barke, izravana drevesa in celo koče, z mačkami, ki so

v strahu splezale na strehe ... Jaz pa sem mu govoril o viteških turnirjih (pravkar sem se naučil, da so imeli nekdanji vojščaki, ko so po boju sneli svoj šlem, obraz prekrit z rjo: železo in pot; ne vem zakaj, ampak ta podrobnost me je navdušila veliko bolj kot sam turnir ...), da, govoril sem mu o teh z rdečkastimi žilami poudarjenih možatih potezah in o tistem mladem viteškem junaku, ki je trikrat zatrobil v svoj rog, ko je klical okrepitev. Vedel sem, da je Paška, medtem ko je, pozimi in poleti, bredel po Volginih bregovih, skrivoma sanjaril o morskih prostranstvih. Srečen sem bil, da sem zanj v svoji francoski zbirki našel tisti strašni boj pomorščaka z gromozanskim polipom. In ker sem svojo učenost zvečine črpal iz anekdot, sem mu povedal eno, dokaj v skladu s strastjo in najinim zavetjem v trupu neke stare barke. Na nekoč nevarnem morju sreča angleška bojna ladja francosko, in preden se zaženeta v neizprosno bitko, angleški kapitan ogovori svoje večne sovražnike, nastavi roke k ustom in zakliče: "Vi, Francozi, se bojujete za denar. Mi, kraljičini podložniki, pa se bojujemo za čast!" S francoske ladje se potem zasliši, s sunkom slanega vetra, tale kapitanov radostni vzklik: "Vsakdo se bojuje za tisto, česar nima, sir!"

Nekega dne je malo manjkalo, pa bi se Paška zares utopil. Cela plošča ledu – ravno sredi odjuge je bilo – mu je popustila pod nogami. Le glava mu je še molela iz vode, nato roka, ki je zaman iskala oporo. S silovitim naporom se je s prsmi zaganjal na led, toda porozna površina se je lomila pod njegovo težo. Tok je že odnašal njegove noge v škornjih, polnih vode. Nisem imel več časa, da bi si odmotal šal, ulegel sem se na trebuh, se plazil po snegu, mu podal roko. V tem trenutku sem videl, kako mu je kratek žarek groze švignil prek oči ... Mislim, da bi se bil izvlekel tudi brez moje pomoči, preveč je bil utrjen, pretesno povezan z naravnimi silami, da bi se jim pustil ujeti v past. Toda tokrat je sprejel mojo roko brez običajnega nasmeška.

Nekaj minut pozneje, ogenj je gorel in Paška je bosih nog poplesaval po deskah, ki so jih oblizovali plameni. Telo mu je pokrival samo dolg pulover, ki sem mu ga posodil, medtem ko se je njegova obleka sušila. Z rdečkastimi prsti, odrtimi, je gnetel glineno kepo, v katero je ovil ribo, preden jo je vrgel na žerjavico ... Okrog naju je bila bela puščava zimske Volge, vrbe s tankimi, za mraz občutljivimi vejami, ki so sestavljale prozorno goščavo vzdolž obrežja, in, utopljena v snegu, ta napol razpadla barka,

katere ogrodje nama je priskrbelo surovega lesa za ogenj. Ples zubljev je na videz storil somrak gostejši, kratkotrajen občutek udobja pretresljivejši.

Zakaj sem mu tistega dne raje povedal to zgodbo kakor katero koli drugo? Prav gotovo je obstajal kakšen razlog, delček pogovora, ki mi je prišepnil to temo ... Bil je povzetek, povrh vsega zelo skrajšan, neke Hugojeve pesmi, ki mi jo je Charlotte pripovedovala v davnih časih in katere naslova se celo nisem spominjal ... Nekje zraven uničenih barikad so vojaki streljali upornike, v srcu spuntanega Pariza, kjer so tlakovci imeli nenavadno sposobnost, da so se nenadoma postavili v okop. Rutinska usmrtitev, brutalna, nemilostna. Može so se postavili pred zid, za hip uprli pogled v puškine cevi, ki so jim merile v prsi, nato pa dvignili oči k lahkotno premikajočim se oblakom. In padli. Njihovi tovariši so prevzeli izmeno nasproti vojakov ... Med temi obsojenci je bil neki fantalin, čigar starost bi morala spodbuditi milost. Na žalost – ne! Častnik mu je ukazal, naj se postavi v vrsto usodnega čakanja, otrok je imel enako pravico do smrti kakor odrasli. "Tudi tebe bomo ustrelili!" je zabavljajl vrhovni krvnik. Toda otrok je hip predtem, preden je prišla vrsta nanj, stekel k častniku in ga zaprosil: "Ali lahko odnesem tole uro svoji materi? Le nekaj korakov proč stanuje, blizu vodnjaka. Vrnil se bom, prisežem vam!" Ta otroška prebrisanost je ganila celo razdivjana srca soldateske. Zakrohotali so se, zviijača se je zdela zares preveč naivna. Častnik se je krohotal in krohotal, rekoč: "Pojdi, teci. Reši se, mali ničvrednež!" In še so se smejali, ko so polnili puške. Nenadoma so njihovi glasovi hipoma potihnili. Otrok se je znova pojavil, se postavil k zidu, poleg odraslih, in zaklical: "Tukaj sem!"

Med pripovedovanjem se mi je zdelo, da me Paška skorajda ne poslušala. Ostal je negiben, sklonjen k ognju. Obraz mu je zakrival navzdol potisnjen ščitnik njegove velike krznene šapke. Toda ko sem prispel do zadnjega prizora – otrok se vrne, bledega in resnega lica, in negibno obstane pred vojaki – da, ko sem izgovoril njegove poslednje besede "Tukaj sem!" je Paška zadrhtel, se dvignil ... In dogodilo se je nekaj neverjetnega. Preskočil je rob barke in bosih nog zakorakal v sneg. Zaslišal sem neke vrste pridušeno ihtenje, ki ga je vlažen veter brž razpršil nad belo planjavo.

Napravil je nekaj korakov, se nato ustavil, do kolen pogreznjen v snežni zamet. Zbegan sem obstal nekaj hipov, negiben, z barke sem gledal tega velikega fanta, oblečenega v razvlečen pulover, ki ga je napihoval veter,

zdelo se je kot nekakšna volnena obleka. Naušnice njegove šapke so počasi plapolale v hladnem pišu. Njegove gole, v sneg pogreznjene noge so me uročile. Ničesar več nisem razumel, skočil sem čez rob barke in stopil k njemu. Ko je zaslišal škripanje mojih korakov, se je nepričakovano obrnil. Izraz bolečine mu je grbančil obraz. Plameni najinega ognja so se mu zrcalili v očeh z nenavadno tekočnostjo. Z rokavom je hitel brisati te odseve.

– Ah, ta dim! je godrnjal mežikaje in se, ne da bi me pogledal, spet vrnil k barki.

Tamkaj me je, potem ko je premražene noge potisnil k ognju, s togotno vztrajnostjo povprašal: In potem? So ga ubili, tega fantiča, je tako?

V zadregi in ker v svojem spominu nisem našel nobenega pojasnila, sem jecljaje in negotovo izdaval: Eh ... Se pravi, ne vem natančno ...

– Kaj, kako ne veš? Saj si mi vse povedal!

– Ne, ampak, glej, v pesmi ...

– Kaj me briga pesem! V življenju, so ga ubili ali ne?

Pogled je nad plameni, ki so se iskriki z malce norim bleskom, uprl vame. Njegov glas je bil hkrati oster in moledujoč. Vzdihnil sem, kakor da bi zaprosil Hugoja odpuščanja, ter z odločnim in jasnim tonom izjavil: Ne, niso ga ustrelili. Neki starejši narednik, ki je bil zraven, se je spomnil svojega sina, ki je ostal doma v vasi. In zaklical je: "Kdor se dotakne tega otroka, bo imel opraviti z mano!" In častnik ga je moral izpustiti ...

Paška je sklonil glavo, izvlekel ribo v glinenem oklepu in z vejo premešal žerjavico. V tišini sva prelomila to skorjo pečene gline, ki se je odtrgala z luskami vred, jedla nežno in žgoče meso ter ga sproti posipala s soljo.

Molčala sva tudi ob vrnitvi, ko se je nad mesto spuščala noč. Še vedno sem bil pod vtisom čarovnije, ki se je pripetila. Čudeža, ki mi je pokazal vsemogočnost pesniškega jezika. Spregledal sem, da ne gre pravzaprav niti za besedne spretnosti niti za učene spoje besed. Ne! Kajti Hugojeve besede so bile najprej popačene v Charlottini davni pripovedi, nato pa v mojem povzetku. Potemtakem dvakrat izdane ... A vendarle, odmevu te zgodbe, pravzaprav tako enostavne, povedane tisoče kilometrov stran od kraja, kjer se je porodila, je uspelo izvabiti solze mladega divjaka in ga golega pognati v sneg! Skrivaj sem se ponašal, ker mi je uspelo, da se je zalesketala iskra tistega bleska, ki ga je izžarevala Charlottina domovina.

In nato, tistega večera, sem razumel, da niso bile anekdote tisto, kar moram iskati v branju. Prav tako ne lepo razporejenih besed na strani. Nekaj globljega in hkrati bolj spontanega: prodorno harmonijo vidnega, ki je, ko jo je pesnik enkrat razodel, postala večna. Ne da bi jo znal poimenovati, sem si odslej od knjige do knjige prizadeval za njo. Pozneje sem zvedel njeno ime: Slog. In pod tem imenom nikdar nisem mogel sprejeti brezplodnih vaj besednih žonglerjev. Kajti pred očmi so se mi pojavili pomodrele Paškove noge v snežnem zametu, na bregu Volge, in tekoči odbleski plamenov v njegovih očeh ... Da, bolj ga je ganila usoda mladega upornika kakor njegova lastna utopitev, ki ji je komajda uro predtem za las ušel!

Ko me je Paška zapustil na nekem predmestnem križpotju, kjer je bil njegov dom, mi je podal moj del ribe: nekaj dolgih glinenih oklepov. Potem pa me je čemerno, izogibajoč se mojemu pogledu, vprašal: Pa ta pesem o ustreljencih, kje se jo da najti?

– Jutri ti jo prinesem v šolo, moram jo imeti nekje doma, prepisano ... To sem dejal v eni sapi in s težavo obvladoval svoje veselje. To je bil najsrečnejši dan moje mladosti.

4

"Toda Charlotte me ne more ničesar več naučiti!"

Ta vznemirljiva misel se mi je porodila na jutro prihoda v Saranzo. Pred majhno postajo sem skočil iz vagona, bil sem edini, ki je izstopil. Na drugem koncu perona sem zagledal svojo babico. Opazila me je, bežno pomahala in mi stopila naproti. Medtem ko sem stopal proti njej, sem začutil to slutnjo: ničesar novega me ne more naučiti o Franciji, vse mi je že povedala, in zahvaljujoč svojemu branju, sem si nabral znanje, morda celo obsežnejše, kot je bilo njeno ... Ko sem jo poljubil, sem se sramoval te misli, ki je iznenada presenetila tudi mene samega. V njej sem videl neke vrste nenamerno izdajo.

Sicer pa sem že nekaj mesecev čutil to čudno bojazen: da sem se naučil preveč ... Podoben sem bil tistemu varčnemu možu, ki upa, da mu bo obilica njegovih prihrankov kmalu omogočila popolnoma drugačen način življenja, mu razkrila čudovita obzorja, spremenila pogled na stvari – vse do njegovega načina hoje, dihanja, pogovora z ženskami. Množina prihrankov se nenehno

napihuje, toda temeljita preobrazba noče in noče priti.

Enako je bilo z vsem mojim francoskim znanjem. Saj ne da bi si želel iz njega izvleči kakšen dobiček. Že zanimanje, ki ga je za moje pripovedi kazal moj divjaški prijatelj, me je dovolj obogatilo. Prej sem upal na nekakšno skrivnostno sprožitev, podobno sprožitvi vzmeta glasbene skrinjice, žvenket, ki napove začetek menueta, ki ga bodo plesale figurice na svojem odru. Hrepenel sem po tem, da bi se ta zmešnjava datumov, imen, dogodkov, oseb stopila v neko nikoli videno življenjsko snov, da bi se kristalizirala v neki skrajno nov svet. Hotel sem, da bi ta v moje srce vcepljena Francija, naštudirana, raziskana, naučena, iz mene napravila nekoga drugega.

Toda edina sprememba začetka tega poletja je bila odsotnost moje sestre, ki je šla nadaljevat študij v Moskvo. Bal sem se priznati si, da bo ta odhod morda onemogočil običajna skupna večerna posedanja na balkonu.

Prvi večer sem se, kakor da bi iskal potrditev svojih strahov, lotil spraševati babico o Franciji njene mladosti. Z veseljem mi je odgovarjala, misleč, da je moja radovednost iskrena. Ves čas je Charlotte, medtem ko je pripovedovala, krpala čipkast ovratnik srajce. Iglo je vlekla s trohico umetniške elegance, ki jo je vedno opaziti pri ženski, ki dela in se hkrati pogovarja z gostom, za katerega verjame, da ga zanima njena pripoved.

Oprt na ograjo majhnega balkona sem jo poslušal. Moja mehanična vprašanja so izzvala v odmev prizore preteklosti, tisočkrat videne v otroštvu, dobro znane podobe, znane obraze: strižce psov na obrežjih Sene, cesarski spreved po Elizejskih poljanah, lepotice Otéro, predsednika in njegovo ljubico, zvezana v usodnem poljubu ... Tedaj sem se zavedel, da nama je Charlotte vse te zgodbe ponavljala vsako poletje, ko je popustila najini želji, da bi znova slišala najljubšo pravljico. Da, natanko to, nič drugega niso bile kakor pravljice, ki so očarale najina mlada leta in ki naju, kakor vsaka pristna pravljica, niso nikoli in nikdar dolgočasile.

Tisto poletje sem imel štirinajst let. Čas pravljič, prav dobro sem to razumel, se ne bo znova začel. Preveč sem se naučil, da bi se pustil opijaniti barvitim sarabandam. Čudno, namesto da bi se tistega večera razveselil tega očitnega znamenja zorenja, sem globoko obžaloval svoje nekdanje naivno zaupanje. Kajti novo znanje je, v nasprotju z mojim pričakovanjem, dozdevno zatemnilo francosko podobarstvo. V trenutku, ko sem se želel povrniti v Atlantido otroštva, se je vmešal učen glas: videl sem strani knjig,

odebeljeno natisnjene datume. In glas je začel pojasnjevati, primerjati, navajati. Čutil sem, da me je prevzela neka nenavadna zaslepljenost.

Neki hip se je najin pogovor pretrgal. Tako raztreseno sem poslušal, da so se mi Charlottine zadnje besede – moralo je biti vprašanje – izmuznile. Zmeden sem temeljito preiskal k meni dvignjen obraz. V ušesih sem slišal melodijo stavka, ki ga je bila pravkar izgovorila. Naglas mi je pomagal obnoviti pomen tega stavka. Da, bil je to naglas, ki ga privzame pripovedovalec, rekoč: Ne, to ste pa nedvomno že slišali. Ne bom vas dolgočasil s premletimi zadevami ... in upa, skrivaj, da ga bodo poslušalci začeli bodriti, da bodo potrdili, da ne poznajo te zgodbe ali pa da so jo pozabili ... Lahkotno sem stresel z glavo, z izrazom dvoma.

– Ne, ne, ne spomnim se. Si prepričana, da si mi jo že povedala?

Videl sem, kako je nasmeh babici razjasnil obraz. Nadaljevala je svojo pripoved. Poslušal sem jo, tokrat pozorno. In že nič kolikokrat se mi je pred očmi pojavila ozka ulica srednjeveškega Pariza, neke hladne jesenske noči in – na nekem zidu – tisti temačni ščitek v grbu, ki je za vselej združil tri usode in tri nekdanja imena: Ludvik Orleanski, Janez Neustrašni, Izabela Bavarska ...

Ne vem, zakaj sem jo tisti hip ustavil. Nedvomno sem hotel pokazati svojo učenost. Toda prav gotovo me je nenadoma zaslepilo tudi tole odkritje: neka stara dama, na balkonu, visečem nad neskončno stepo, še enkrat ponavlja zgodbo, ki jo zna na pamet, ponavlja jo z mehansko natančnostjo plošče, zvesta tej bolj ali manj legendarni pripovedi, ki govori o neki deželi, ki obstaja edinole v njenem spominu ... Najin samotni pogovor v tišini večera se mi je nenadoma zazdel nepričakovan, Charlottin glas me je spominjal na glas avtomata. V poletu sem se polastil imena osebe, ki jo je bila omenila, in začel govoriti. O Janezu Neustrašnem in njegovih sramotnih tajnih dogovorih z Angleži. O Parizu, kjer so mesarji postali revolucionarji, določali zakone in poklali sovražnike rodbine Burgundskih ali domnevne sovražnike. In o norem kralju. In o vešalih na pariških trgih. In o volkovih, ki so se klatili po mestnih četrtih, opustošenih med državljansko vojno. In o neverjetni izdaji Izabele Bavarske, ki se je pridružila Janezu Neustrašnemu in zatajila prestolonaslednika, s trditvijo, da ni bil kraljev sin. Da, lepa Izabela iz otroštva ...

Nenadoma mi je začelo zmanjkovati sape, davil sem se v svojih besedah,

preveč bi moral reči.

Po trenutku tišine je babica mehko stresla z glavo in izredno odkrito dejala: Zelo sem vesela, da tako dobro poznaš zgodovino!

Kljub vsemu pa se mi je zdelo, da je v njenem glasu, popolnoma prepričljivem, zaznati odmev zanikane misli: "Dobro je poznati zgodovino. Toda ko sem govorila o Izabeli in o tej Lokostrelski aleji, o tej jesenski noči, sem mislila na nekaj povsem drugega ..."

Sklonila se je k svojemu delu, natančno in pravilno je vlekla majhne šive. Šel sem skozi stanovanje, stopil na ulico. Žvižg lokomotive je odmeval v daljavi. Njen zvok, ki ga je omehčal vroč večerni zrak, je malce spominjal na vzdih, na tožbo.

Prevedla in spremno opombo napisala **Tanja Mlaker**

Andrej Makine si je po nekaj letih tavanja od založnika do založnika francosko javnost in bralce dokončno pridobil z romanom *Francoski testament*, za katerega je lani prejel pomembni literarni nagradi, Médicis in Goncourt. Tri prejšnje romane, *Izpovedi propadlega praporščaka*, *Hči nekega junaka Sovjetske zveze* ter *V času reke Ljubezni*, prav tako napisane v francoščini, so mu založniki po vrsti odklanjali in se uklonili šele ob zvijači, da so romani prevedeni iz ruščine. Pisatelj, rojen leta 1957 v Novgorodu, je odraščal tako z ruščino, očetovim jezikom, kot s francoščino, babičnim in napol materinim jezikom. Po študiju jezikoslovja v Moskvi je nekaj let poučeval na univerzi v Novgorodu, nato pa se je odpravil v Pariz poiskat Francijo svojih mladostnih sanj. Najprej se je opotekal na robu preživetja, pozneje pa se je s poučevanjem ruščine postavil na trdnejša tla. Makine je trdno prepričan, da je francoščina najbolj poetičen jezik, vir svoje ljubezni do tega jezika pa razgalja predvsem v *Francoskem testamentu*. Roman je avtobiografska pripoved o otroštvu sredi sibirskih step in o francoski babici, ki s svojimi spomini in pripovedmi o Parizu na začetku našega stoletja zbudi vnukovo navdušenje in domišljijo. Charlotte Lemonnier se je rodila v Sibiriji francoskim staršem, odraščala v Parizu od 1911 do 1921, nato pa se vrnila v Sovjetsko zvezo. *Francoski testament* je neke vrste hvalnica Franciji, francoski kulturi, jeziku ..., hkrati pa razvojni roman o odraščanju, o soočanjih z realnostjo, o mukah in težavah, da bi se junak med dvema svetovoma, domišljjskim francoskim in realnim ruskim, dokopal do simbioze.